

Райцев А.Ю., аспірант, ЗНУ, м. Запоріжжя, ORCID: 0009-0000-4802-6128

*Raitsev A., researcher of Zaporizhzhia National University of Zaporizhia,
Zaporizhia*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ

PROBLEM ISSUES IN THE MANAGEMENT OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

У статті розглядається проблемні питання в управлінні соціальним захистом населення. Система соціального захисту в даний період діє як державна монополія на виконання соціальних послуг, та в наслідок цього ми бачимо низька якість та неефективність розподілу бюджетних коштів, вбачається стагнація та використання застарілих форм та методів роботи. Визначено що проблемне питання невідповідності сучасним світовим практикам організації соціального захисту та низький відсоток впровадження сучасних механізмів у соціальний захист. Усі визначені проблеми можливо вирішити проаналізувавши концепції функціонування соціального захисту населення.

***Ключові слова:** соціальний захист, управління соціальним захистом, соціальна безпека, соціально-економічні методи, державна допомога.*

The article considers problematic issues in the management of social protection of the population. The social protection system currently operates as a state monopoly on the provision of social services, and as a result, we see low quality and inefficiency in the allocation of budget funds, stagnation and the use of outdated forms and methods of work. It was determined that the issue of inconsistency with modern global practices of the organization of social protection and the low percentage of implementation of modern mechanisms in social protection are problematic. All identified problems can be solved by analyzing the concepts of social protection of the population.

***Keywords:** social protection, social protection management, social security, socio-economic methods, state aid.*

Постановка проблеми. Соціальна політика – одна з головних сфер внутрішньополітичної діяльності держави, вона спрямована на захист громадянина та його суспільства від руйнівних явищ, що виникають на стадіях розвитку. Рішення соціально важливих завдань, що лежать в сфері соціального життя населення, підкріпленого економічним, освітнім та культурним потенціалом суспільства, являє ґрунтовною передумовою для соціальної політики та модернізації соціального захисту населення. Визначення проблем-

них питань в системі організації соціального захисту населення потребує зваженого вивчення та надання адекватних рекомендацій для модернізації системи управління соціальним захистом населення в умовах, що склались на даний момент в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Управлінські аспекти соціального захисту населення вивчаються дослідниками різних галузей знань. Проте маловивчені проблеми саме управління соціальним захистом населення в сучасному стані розвитку суспільства та викликів які щодня проявляються для незахищених верств населення. Більшість досліджень у цій галузі базуються на роботах учених[1; 3; 4].

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблемних питань в управлінні соціальним захистом населення та надання рекомендацій для подолання кризи в питанні управління соціальним захистом населення.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист населення має певну систему управління, спрямовану на досягнення балансу суспільних та особистих інтересів. Можна виділити особливості соціального захисту як соціальної організації: 1) реалізація потреб людини; 2) єдність інтересів людей - особистих та суспільних; 3) динамізм та складність.

Як система управління соціальний захист є взаємозв'язок об'єкта управління (виконавців), механізму поточного управління та механізму розвитку - провідного механізму. Механізм розвитку разом із механізмом поточного управління є механізмом управління, а об'єкт управління разом із механізмом поточного управління - виконавчим механізмом. Це з поділом функцій, виконуваних соціальним захистом на управлінські і обслуговуючі. Таким чином, механізм управління спеціалізується на управлінських функціях, а виконавчий механізм - на обслуговуючих.

Система управління соціальним захистом у більшості країн і в Україні будується за схемою «внески-фонди-виплати» (накопичувальне фінансування пенсій, а не фінансування рахунків поточних внесків), тому якщо брати до уваги всю систему, включаючи початковий етап (внески), то взаємозв'язки ускладнюються і керуюча система є сукупністю елементів, що включають державні соціальні позабюджетні фонди, державне казначейство, податкові інспекції, роботодавців, працівників.[4]

Відомо, що і підхід, і стан соціального захисту населення різних країнах світу різні. У чому полягають основні особливості сучасних засад побудови та функціонування системи соціального захисту своїх громадян в окремих країнах розберемо далі. Виявляють певний інтерес деякі підходи до окремих напрямів діяльності державних та громадських структур у цій сфері. Основні з них такі:

1. Групи населення, які охоплюються системами соціального захисту. Наприклад, щодо пенсій: різні країни здійснюють гарантії пенсійного забезпечення по старості різними методами. Пенсійні системи охоплюють або все населення країни, або всіх працюючих, або найманих працівників,

або державних службовців. Мета цієї системи, окрім благодійності, спрямованої на забезпечення гідної старості, є ще й підтримкою рівня життя пенсіонерів.

У пенсійних системах, що охоплюють все населення країни, зазвичай відсутні зобов'язання громадян щодо сплати внесків у пенсійну систему або заощаджень. У таких системах особи, які прожили в країні достатню кількість років, мають право на отримання пенсій за старістю або інвалідністю. Зазвичай, ці системи служать задоволення лише мінімальних потреб. Подібні системи називають універсальними чи загальними, прикладом є Данія, Канада та Нова Зеландія [2]. Додаткові пенсійні системи компаній та приватне страхування іноді поєднані з обов'язковим державним страхуванням. Але приватні пенсійні системи часто не можуть забезпечити загальне охоплення населення. Це пояснюється відсутністю законодавчо закріпленого обов'язкового приватного пенсійного страхування, тому добровільне страхування обмежується лише окремими групами населення.

Слід зазначити, що приватні страхові системи що неспроможні замінити обов'язкові державні системи. Ці додаткові системи можуть допомогти у задоволенні багатьох додаткових індивідуальних потреб громадян, особливо духовних.

2. Потреба в державній допомозі.

На прикладі пенсійного забезпечення - державна пенсія має дозволяти певною мірою задовольняти як матеріальні, і духовні потреби особистості старості. Ця вимога має передбачати здійснення широкого кола додаткових заходів. Основні з них такі:

- гарантована виплата пенсій;
- збереження купівельної спроможності пенсій (захист від інфляції);
- захист від втрати інвестицій у приватні пенсійні фонди (захист від їх неплатоспроможності);
- покриття витрат, пов'язаних із недостатнім рівнем прибутку від інвестування приватними пенсійними структурами.

Державна система перерозподілу доходів у рамках соціально-компенсаційних допомог має враховувати скорочення народжуваності та зростання очікуваної тривалості життя, що ведуть до порушення пропорцій між поколіннями та збільшення співвідношень між пенсіонерами та працюючими. Щодо діяльності інших соціальних фондів зберігається той самий підхід.

3. Індксація пенсій та допомог.

В даний час для вирішення нових проблем, пов'язаних з відносним старінням населення, методи індексації пенсій набувають все більшого значення. Оскільки зростання чисельності пенсіонерів за розподільчими пенсійними системами веде до збільшення розмірів внесків та, відповідно, до зменшення заробітної плати, то наслідком індексації пенсій на основі індек-

су заробітної плати є неминучий перерозподіл доходів між економічно активним населенням та пенсіонерами.

4. Багатоярусні системи соціального захисту.

Існує концепція Світового банку, яка передбачає забезпечення старості за допомогою запровадження триярусної чи триукладної системи. На перший ярус покладається функція запобігання бідності у похилому віці через надання мінімальних пенсій, що фінансуються державою. Функція відшкодування доходу здійснюється у другому ярусі, який становлять обов'язкові.

Якщо говорити про соціальний захист загалом, то в розвинених країнах вона охоплює захист сім'ї, дітей, жінок та молоді, з безробіття, державну допомогу тим, хто не може забезпечити мінімальний рівень життя, благодійність та інші виплати.

5. Оподаткування пенсій та допомог.

Податкове законодавство надає такі можливості:

- оподаткування внесків;
- оподаткування прибутку, одержуваного під час формування капіталу;
- оподаткування пенсій.

Різні країни здійснюють різну податкову політику: у деяких країнах для здійснення, наприклад, пенсійного забезпечення за старістю передбачаються спеціальні податкові стимули. Внески, що сплачуються до пенсійних систем або суміжних систем соціального страхування, при визначенні оподаткованої суми не враховуються. Доходи від інвестування активів соціальних систем не оподатковуються. Податки не стягуються доти, доки гроші із системи не вилучаються.

В інших країнах податкових стимулів для забезпечення в старості (як найбільш «довгих» вкладень) немає: внески виплачуються після сплати податків, доходи від інвестицій пенсійних активів також підлягають оподаткуванню. Лише пенсійні виплати не оподатковуються. З точки зору забезпечення в старості є важливим організувати податкову систему таким чином, щоб вона не мала негативного впливу на рішення щодо такого забезпечення. Для цього, з одного боку, потрібна податкова система, яка не порушувала б довгострокову розподільчу політику щодо споживання. З іншого боку, велике значення має стабільність податкового законодавства.

6. Методи фінансування.

Соціально-політичні переваги принципу фінансування пенсійного забезпечення за рахунок поточних внесків полягають у тому, що він дає можливість розпочати виплату пенсій одразу та може бути використаний щодо осіб пенсійного віку та пенсіонерів. Використання цього принципу, наприклад, дозволило після об'єднання Німеччини охопити пенсійною системою ФРН 4 мільйони пенсіонерів.

Економічні переваги цього принципу полягають у тому, що він забез-

печує захист від інфляції: фінансування пенсій за старістю за рахунок поточних внесків є єдиною ефективною формою захисту пенсій від усіх видів інфляції.

Економічні методи соціального захисту є провідним елементом механізму соціальної підтримки, оскільки, впливаючи на систему соціального захисту, спонукають особистість до реалізації її здібностей самозабезпечення, водночас надаючи у разі потреби конкретну соціально-економічну підтримку в кризовій ситуації. На вирішення державних завдань мотивації до самозабезпечення та надання допомоги спрямовані соціально-економічні методи за допомогою правової та соціально-економічної політики, що стимулює працездатне населення забезпечувати добробут свій, своєї сім'ї та всього суспільства. [3]

Соціально-економічні методи – це способи досягнення соціальних цілей, що ґрунтуються на економічних засадах, соціальною метою яких є забезпечення єдності інтересів суспільства, груп та окремих громадян. Принципи завжди бувають об'єктивними, а методи їх реалізації рухливими та суб'єктивними, що залежать від суспільної соціальної та економічної ситуації. Ефективність застосування (тобто досягнення максимального соціального ефекту за мінімальних витрат) економічних методів оцінює правильність їх застосування.

Побудова системи мінімальних соціально-економічних гарантій, основними з яких є мінімальний розмір оплати праці та прожитковий мінімум. Завдання оптимального встановлення мінімуму оплати праці економіках цивілізованих держав надзвичайно важлива. Основним параметром соціально-економічного забезпечення соціальних гарантій населення є вартісний показник прожиткового мінімуму. Його величина впливає визначення розмірів мінімальної оплати праці, різних пенсій, допомог і стипендій, визначаються мінімальні витрати утримання у державних стаціонарах, лікарнях, колоніях тощо. [1]

Однією з найгостріших проблем соціальної захищеності населення є захист від інфляції та безробіття. Держава застосовує економічний метод соціального захисту індексації доходів з метою попередження катастрофічного зниження споживання та життєвого рівня населення внаслідок зростання цін. Індексація доходів - це спосіб державного регулювання доходів залежно від зростання вартості життя, що встановлюється законодавчо, рішенням виконавчої влади або під час укладання трудового договору. Із встановленням коефіцієнта індексації доходів відбувається збільшення мінімальної заробітної плати, пенсій, стипендій та інших видів фіксованих доходів із зростанням роздрібних цін та послуг. Не індексуються одноразові виплати, прибутки від власності, акцій, нерухомості.

Оскільки в кризових умовах ні уряд, ні підприємства не в змозі підвищувати доходи, заробітну плату у прямій залежності від зростання цін (що

може призвести до посилення інфляції), доходи підвищуються з відставанням від цього зростання та меншою мірою порівняно з індексом цін.

З метою збереження рівня забезпечення пенсіями та допомогами в окремі періоди використовується економічний метод соціального захисту компенсація витрат, що є відшкодуванням витрат представникам різних соціальних груп населення органами влади залежно від очікуваного або зростання цін, пов'язаного з:

- ◆ катастрофами природного чи антропогенного характеру;
- ◆ витратами народження дітей;
- ◆ доглядом за інвалідами.

Потрібно визнати, що забезпечення соціальної захищеності від населення від зниження рівня життя в умовах економічного спаду неможливе. Використання різних соціально-економічних методів здійснюється з метою визначення обов'язкової адресної першочергової допомоги, виявлення найбільш ефективних методів соціально-економічної підтримки соціально вразливих верств населення.

Методом соціально-економічної підтримки населення є субсидії щодо оплати житла та комунальних послуг. Надання компенсації громадянам у вигляді субсидії на житло здійснюється на основі принципів суспільної корисності та економічної ефективності. Недолік методу - надання фінансування з виведенням ринку додаткової грошової маси, здатної призвести до інфляції. Непряме фінансування іноді здійснюється методами соціально-економічної підтримки (наприклад, звільняючи певні категорії населення від деяких видів податків - від сплати податку на власність звільнені інваліди I та II групи та інваліди з дитинства, учасники воєн та бойових операцій, які зазнали радіації особи, пенсіонери та деякі інші категорії громадян). [6–8]

Крім економічних методів управління соціальним захистом населення, існують ще фінансові важелі (фінансові показники, через які керуюча система може впливати на результати діяльності), до яких належать: тарифна політика, яка залежить від оцінки ризиків, зокрема у соціальному страхуванні, заробітна плата, податки, відсотки, розмір бюджетного дефіциту, галузеві фінансові показники, інфляція, коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією, прожитковий мінімум та інші.

Соціально-економічні методи та форми допомоги не можуть мати лише локальний характер, вирішуватись на мікрорівні, а вимагають макроекономічного підходу. Тобто однією з найважливіших у технології захисту населення стала проблема його загальної соціально-економічної підтримки та захисту від впливу умов перехідного періоду. При макроекономічному підході як суб'єкт впливу виступає держава та суспільство в цілому, а змістом їх діяльності виступають процеси соціально-економічного планування, прогнозування та фінансування соціальної допомоги.

Право на соціальне забезпечення – одне з основних конституційних

прав громадян, як було сказано вище. Надання соціального забезпечення – це призначення виду соціального забезпечення, зміна його розміру, переведення з одного виду на інший. Існують деякі вимоги до надання соціального забезпечення: воно має надаватися нужденним; по-друге, воно має здійснюватися за заявою громадянина; по-третє, за наявності у громадянина права на кілька видів соціального забезпечення з різних підстав йому повинен надаватися кожен вид соціального забезпечення з наявних підстав, однакові види повинні надаватися з однієї з підстав.

До основних методів технології соціального забезпечення належать: метод відповідального реагування, методи державного регулювання (планування, контроль), метод конструювання та проектування розвитку різних напрямків діяльності, метод реалізації соціальних проектів, програм, запровадження соціальних інновацій, метод соціальної експертизи нормативних рішень, метод аналізу інформації, метод оцінки стану різних об'єктів.

Наступною за значимістю технологією соціального забезпечення є технологія забезпечення громадян допомогою, видів яких багато. Технологія забезпечення громадян допомоги майже однакова: наприклад, розглянемо забезпечення громадян допомогою з безробіття або щомісячною допомогою на дитину. До напрямів модернізації соціального захисту належить і вдосконалення технологій її забезпечення, оскільки реальні гарантії законодавчо закріплених прав у цій галузі мають великою мірою декларативний характер. У зв'язку з цим виникає потреба в інноваційних підходах у цій сфері послуг. Зокрема, пропонується виділити окремим рядком розвиток ІТ у соціальному забезпеченні. Далі розглянемо інноваційні підходи у соціальному страхуванні. Інновації в соціальній сфері набувають у нашому світі дедалі більшого значення, оскільки світова економічна криза негативно впливає не лише на банківський сектор, промисловий та будівельний, а й на страхові компанії. Це змушує страховиків пропонувати нові продукти (зокрема і соціально значущі), які б зацікавили насамперед великий бізнес - малі підприємства міста і приватні страхувальники за умов кризи мінімізують витрати навіть знижуючи витрати на страхування.

У зв'язку з цим цікавий досвід виходу американської компанії ІВМ з кризи: крім суворих антикризових заходів (пов'язаних з реструктуризацією компанії) для того, щоб працівники не піддавалися «злісній химері підозрливості та зневіри в завтрашній день, що роз'їдає технологічну дисципліну, наче іржа», антикризовий заснував низку соціальних гарантій, а також першим у країні запровадив групове страхування життя співробітників, що, зрештою, допомогло ІВМ вистояти під час «великої американської депресії». Компанія не скоротила вкладень в інновації: було відкрито статистичну лабораторію ІВМ у Колумбійському університеті, почав видаватися науковий журнал Think.

Прикладом інноваційних підходів у соціальному страхуванні (звісно

ж, добровільному), на наш погляд, можуть бути програми корпоративних пенсійних систем, які пропонують багато страхових компаній. Результати соціологічних опитувань співробітників різних організацій показали, що «середній» співробітник офісу хоче займатися спортом і вести здоровий спосіб життя, планує придбати квартиру або автомобіль, щорічно відпочиває за кордоном, а також щотижня планує як провести вихідні. Тому страхова компанія залучила партнерів із різних сфер бізнесу, за рахунок яких цікаво розширювати соціальний пакет співробітників (банків, турфірм, фітнес-клубів та лінгвістичних центрів, недержавних пенсійних фондів, які готові надати спеціальні умови для клієнтів «Національної страхової групи»).

Тепер при укладанні договору, співробітники компаній-клієнтів отримують інформаційні буклети, а також пластикові картки, по пред'явленню яких партнери програми надаватимуть співробітників послуги на найвигідніших умовах. У результаті, навіть єдиний співробітник організації отримає «оптові» умови.

Крім перелічених нових інноваційних продуктів страхових компаній у соціальному страхуванні нам вдалося знайти нічого схожого в інших, навіть великих страховиків. На наш погляд, ці нові продукти здатні зацікавити нових, зберегти старих великих корпоративних клієнтів та принести конкурентні переваги на ринку страхових послуг. Крім того, великий бізнес має бути соціально відповідальним перед суспільством. Важелів економічного впливу суспільства на соціальну орієнтацію бізнесу на сьогоднішній момент не існує, а розглянуті вище продукти компаній дозволяють частково вирішити завдання соціальної відповідальності бізнесу.

Висновки. Підбиваючи підсумки зазначимо, що у системі соціального захисту нині діє державна монополія надання соціальних послуг і, внаслідок цього, спостерігається їх низька якість та неефективність витрачання бюджетних коштів; відзначаються стагнація та використання застарілих форм та методів роботи; недостатній рівень якості соціальних послуг та соціального обслуговування, їх невідповідність найкращим світовим практикам; низький рівень впровадження інновацій та сучасних механізмів у соціальний захист; невідповідність наявної соціальної інфраструктури сучасним вимогам. Таким чином, існуючі вищеперелічені проблеми соціального захисту населення вимагають вирішення. Вирішити ці завдання можливо, проаналізувавши концепції функціонування соціального захисту громадян нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Гнатенко К.В. Щодо питання принципів соціального забезпечення. Право і суспільство. 2018. № 6. С. 44–49.
2. Гнатенко К.В. Принципи соціального забезпечення-основа галузі права соціального забезпечення. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. №2(31). С. 52–55.

3. Горин В. Сутність соціальної безпеки: фінансові та організаційно-правові аспекти. –Режим доступу: http://bookneo.in.ua/book_204_page_3.
4. Зеркалов Д.В., Арламов О. Ю. Соціальні проблеми сталого розвитку Електронний ресурс : Монографія / Д. В. Зеркалов, О.Ю. Арламов – К. : Основа, 2013. 565 с.
5. Корнева П.М. Принцип справедливості у праві соціального забезпечення: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2017. 187 с.
6. Помаза-Пономаренко А.Л., Тарадуда Д.В. Закордонний досвід забезпечення соціальної безпеки шляхом стійкого функціонування об'єктів критичної інфраструктури та підвищеної небезпеки // Наука і техніка сьогодні. 2024. № 4 (32). С. 371-384. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/20050>.
7. Помаза-Пономаренко А.Л., Тарадуда Д.В. Публічна (громадська та цивільна) безпека в Україні: значення для гарантування системи безпеки в Європі // International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Volume II. Oslo (Kingdom of Norway). Norwegian University of Life Sciences, Research and Education. 2024. Pp. 297-322.
8. Сухицька Н.В. Принципи соціального забезпечення населення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2014. Т. 1. Вип. 6-2. С. 55–57.

References:

1. Hnatenko K.V. Shchodo pytannia pryntsyviv sotsialnoho zabezpechennia. Pravo i suspilstvo. 2018. N 6. S. 44–49.
2. Hnatenko K.V. Pryntsyvy sotsialnoho zabezpechennia-osnova haluzi prava sotsialnoho zabezpechennia. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2020. N2(31). S. 52–55.
3. Horyn V. Sutnist sotsialnoi bezpeky: finansovi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty. Rezhym dostupu: http://bookneo.in.ua/book_204_page_3.
4. Zerkalov D.V., Arlamov O. Yu. Sotsialni problemy staloho rozvytku Elektronnyi resurs : Monohrafiia / D. V. Zerkalov, O.Iu. Arlamov – K. : Osnova, 2013. 565 s.
5. Kornieva P.M. Pryntsyv spravedlyvosti u pravi sotsialnoho zabezpechennia: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Kharkiv, 2017. 187 s.
6. Pomaza-Ponomarenko A.L., Taraduda D.V. Foreign experience of ensuring social security through the sustainable functioning of critical infrastructure objects and increased danger // Science and technology today. 2024. No. 4 (32). P. 371-384. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/20050>.
7. Pomaza-Ponomarenko A.L., Taraduda D.V. Public (public and civil) security in Ukraine: significance for guaranteeing the security system in Europe // International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Volume II. Oslo (Kingdom of Norway). Norwegian University of Life Sciences, Research and Education. 2024. pp. 297-322.
8. Sukhytska N.V. Pryntsyvy sotsialnoho zabezpechennia naseleennia. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Iurydychni nauky». 2014. T. 1. Vyp. 6-2. S. 55–57.